

MÉREI GYULA

Lenin és a tudományok

Két évvel ezelőtt világszerte ünnepekkel, tudományos ülészekkel emlékeztek meg Lenin születésének századik évfordulójáról. Tudományos előadások és ünnepi beszédek sora szólt Leninről az emberről, a forradalmár politikusról, a pedagógusról, a közgazdásról, a szociológusról, a filozófusról, ismertették nézeteit a művészetéről és — Lenin sokoldalúságának megfelelően — még sok más oldalról is közelítették e nagy történelmi személyiséghez. Jóval kevesebb szó esett Leninnek a tudományosságról, a tudományos kutatás módszeréről és a tudományos vizsgálódásnak a forradalommal való összefüggéséről szóló nézeteiről. Pedig érdemes emlékeztünkbe idézni ezeket, és megvizsgálni, mennyire hasznavehetőek elvi megállapításai és módszerei a mai tudományos kutatásban, mennyire alkalmasak arra, hogy mai gondjaink, feladataink megoldásában eligazítsanak.

A tudományok, elsősorban a természettudományok viharos gyorsaságú fejlődése, a 19. sz. végén, főleg azonban a 20. században indult meg. A röntgensugárzás, az elektron, a radioaktivitás, a kvantumfizika, a relativitáselmélet felfedezése a természettudományban végbemenő és máig tartó forradalomnak első szakaszára esett, amely a 19. sz. végétől hozzávetőlegesen a 20-as évek derekáig tartott. Már ezek a felfedezések megdöntötték a régi, mechanikus világgépet, amelynek helyét az elektromechanika és az elektromágneses fizikai világgép foglalta el. Bohrnak és másoknak a részecskére, mint diszkrét, megszakításos képződményre vonatkozó atommodellje és erőfeszítései e modell és a valóság közötti ellentmondás leküzdésére egyre inkább tarthatatlanná tették az elektront „klasszikus” részecskének tekintő elgondolást. A természettudományok forradalmának második szakaszában a kvantummechanika a relativitáselmélettel összefogva forradalmasította a fizikának az anyagra és mozgásformáira vonatkozó nézeteit. Az elektromágneses világgépet, amely még magában foglalta a klasszikus koncepció fő vonásait, új, a kvantummechanika és a relativitás elméletére támaszkodó koncepció váltotta fel. Napjainkban megy végbe a természettudományok forradalmának harmadik, atomfizikai szakasza, amelynek kezdete 1932-től, a neutron felfedezésétől számítható, de teljes lendületbe 1939-től jött, a nehézsanyagok (urán stb.) hasadásának felfedezése óta.

Lenin, bár élete már a természettudományok forradalma második szakaszának küszöbén kialakult, gondolatilag — az egész tudományos fejlődés általános menetének dialektikus elemzése révén — sok olyant előre is látott, amit a tudomány később megvalósított.

Tanult a természettudományok, mindenekelőtt a fizika fejlődéséből, és ezen a területen szerzett ismeretei segítettek a legszigorúbb tudományos egzaktitás követelményeinek megfelelő tudományos gondolkodás-elméletének és kutatási módszerbeli alapelveinek kidolgozásában.

A korabeli fizika eredményeit figyelembe véve világított rá arra, hogy a természetben nincsenek végső, abszolúte megváltoztathatatlan „kimerített” részecskék. E megállapítások leírása idejét követően még sokáig nem állt a természettudósok

rendelkezésre semmiféle olyan közvetlen adat, ami előrelátását igazolta volna. Az elektron kimeríthetőségéről szóló elméletet — tudjuk — csupán az 1950-es években döntötték meg. A modern fizika évtizedekkel később igazolta Lenin prognózisát az elemi részecskékről.

Lenin ugyancsak pusztán gondolati úton adott választ arra a kérdésre is, vajon az öröklődés anyagi hordozóit el kell-e ismerni vagy sem. A kérdés csak évtizedekkel halála után került a tudományos viták előterébe. Ezzel kapcsolatban megjegyezte, létezhet olyan anyag, amely képtelen érzékelni, és olyan, amely képes érzékelni, noha mindkettő ugyanazon atomokból és elektronokból tevődik össze. Hogyha ugyanazon anyagrészcskék különböző módon egyesülnek egymással, az egyik esetben az anyag bizonyos tulajdonságai, képességei megvannak, a másik esetben hiányoznak. Az a körülmény, hogy ugyanazon anyagrészcskék különböző módon egyesülnek, egyik esetben érzéklő, másik esetben nem érzékelő anyag létrejöttét eredményezik. Ugyanazon atomok bizonyos kombinációja esetén az élő szervezetnek olyan tulajdonságai keletkeznek, amelyek más egyesülésük esetén hiányoznak. Az utolsó 10—15 év biológiájának örökléstani, molekuláris biológiai kutatási eredményei igazolták, hogy Lenin kérdésfeltevése és válasza tudományosan helyes volt.

Lenin nem tartotta magát semmilyen tudományterület szakemberének. Nem törekedett arra, hogy bármilyen konkrét szaktudomány területéhez tartozó feladatot megoldjon. Azt azonban, hogy elvileg, logikailag, módszertanilag hogyan kell tudományosan közelíteni a természet- és társadalomtudományokhoz, ma is érvényes elvek megfogalmazásával mutatta meg a tudományok művelőinek.

Nem szűnt meg hangsúlyozni, hogy a természet végtelen, miként végtelen legkisebb részecskéje is. A megismerés az egy-egy korban létrejött nagy jelentőségű felismerések során át halad előre a végtelenségig, és egyre újabb lépésekkel közelít, és újabb elemet ad az abszolút igazság megismeréséhez. A megismerési folyamat ebben a tekintetben hasonlít olyan integrálszámítási művelethez, amelyben végtelen számú elem összege az abszolút igazság, a valóság teljessége.

„A jelenkori materializmus, vagyis a marxizmus szempontjából történelmi feltételektől függnék azok a *határok*, ameddig ismereteink az objektív, abszolút igazságot megközelítik, de *feltétlen* ennek az igazságnak a létezése, feltétlen az, hogy közeledünk hozzá...” — írta.

A természettudományok új eredményeit élénk figyelemmel kísérvén arra a következtetésre jutott, hogy a modern tudományok, a modern élet fejlődése napról napra, óráról órára új meg új felfedezéseikkel fejünkbe verik a jelenségek és a róluk szerezhető ismeretek relatív voltát. Több művében utalt arra is, hogy az egyes ismeretek, tételek, törvények relativitása szükségszerű, mellőzhetetlen mozzanata az abszolútnak. Minden egyes konkrét törvényszerűség csak a valóság mindig változó, átalakuló, minden tekintetben végtelen, és így gondolatilag teljesen egyenértékűen soha ki nem mérhető teljességének megközelítése lesz, de ahhoz, „hogy valamely tárgyat igazán megismerjünk, minden oldalát, minden összefüggését meg kell ragadni, és ki kell kutatni. Ezt sohasem fogjuk tökéletesen elérni, de a mindenoldalúság követelése meg fog óvni minket a hibáktól és a megmerevedéstől!” — írta Lenin. A megismerés az egészek összefüggő rendszerét adja ugyan, de csak a megközelítés értelmében. Részen amiatt, mert minden egész (pl. valamely ország gazdasági szerkezete, a newtoni törvények stb.) egyúttal egy nagyobb összefüggés része elméleti és történeti értelemben, tehát objektíve csak viszonylagos totalitás, másrészt a teljes valóságról nyert megismerés szükségképpen csak relatív, csak megközelítés. A megismerendő tárgyak mindenoldalúsága, a megismerés szemszögéből értett kimeríthetlensége, szakadatlan változása és a megismerési folyamatnak ebből következő, megközelítő jellege a megközelítési kísérletek emberileg elérhető, lehető sokoldalúságát követelik meg. Lenin a megismerési folyamat során mindig szem előtt tartotta a szubjektumot, a megismerő ember összes tulajdonságait, összefüggéseiket, egymásba átcsapásukat, egymást kiegészítő mivoltukat. Hangsúlyozta, hogy az érzéklés közvetlen és nem közvetlen formái, valamint az objektív külvilág szükségszerű kapcsolatban vannak egymással. Amikor a gondolkodás túlhalad a

közvetlenül adott léten, úgy tűnik, mintha pusztán logikai, gondolati megismerési tevékenység folynék, amely csupán külsőleges viszonyban áll az objektív létel. Valójában azonban, amikor a megismerés a jelenségtől a lényeg felé halad, a lét mozgását követi. Amit tehát a gondolkodás elvontságnak, természettörvénynek szokott nevezni, nem más, mint a létnek új, bár az érzéklésben közvetlenül nem adott formája, és a gondolkodás e mozgása nem önálló, nem önmagából kiinduló, csak az egyén tudatos elhatározásától függő tevékenység, hanem a lét formaváltozásának, bonyolult, nem közvetlen tükröződése az emberi tudatban. Az objektív lét maga is folyamat, ellentmondások mozgása, jelenségek átcsapása ellentétükbe. Az azt reprodukáló gondolati folyamat csak akkor adhat egyenértékű képet az eredetiről, ha maga is dialektikus.

A megismerésnek, a valóság megközelítésének ilyen értelmezése Leninnél nagy gyakorlati jelentőségű mind a természettudományok, mind a társadalomtudományok módszertana szempontjából. A modern fizika fejlődésének korabeli eredményeiből vonta le Lenin a következtetéseket, és egyúttal — láttuk — gondolatilag utat mutatott a további és csak évtizedekkel később végzett konkrét kutatások számára. Azzal pedig, hogy úgy tekintett ismereteink megközelítő, viszonylagos jellegére, mint a valóság örök változásának, mozgásának következményére, megmutatta a haladó gondolkodás útját. Az új természettudományi felfedezések — hangoztatta —, nem szüntették meg a természeti törvények létezését, csupán meghaladtak egyes konkrét törvényeket. A világ tehát nem megismerhetetlen pusztán amiatt, mert ismereteink csak relatívák lehetnek, hanem szakadatlan változása, mozgása folytán újabb és újabb felfedezésekre, a valóság megismerésének jobb megközelítésére serkent. A viszonylagosság tehát pozitív hatással van a tudományos megismerés fejlődésére. A valóság állandó változása, a lét és a gondolkodás elválaszthatatlan, dialektikus egysége folytán a gondolkodást is állandó továbbfejlődésre, változásra, átalakulásra készíteti, hogy egyenértékűen tükrözhesse a folyton változó létet. Így a dialektikus materializmus is állandóan fejlődik, változik, finomodik, és — mint Lenin erre is figyelmeztet — nem hagyja, hogy a valóban tudományos megismerés gondolkodás dogmává, holt, megkövült, megmerevedett valamivé váljék. Mindebből az is következik, hogy a marxizmus—leninizmus fejlődése nem önmagától, automatikusan, hanem a természet- és a társadalomtudományok eredményeinek számbavételén, felhasználásán és az osztályharc tapasztalatainak elemzésén alapuló elméleti tevékenység révén megy végbe.

Lenin Marx követőjeként a világot egységes egészként szemlélte. Marx nyomán haladt abban is, hogy a természettudománytól a társadalomtudomány felé tartó hatalmas áramlást nagy figyelemre méltatta. 1914 tavaszán utalt arra, hogy a természettudománytól a társadalomtudomány felé irányuló hatalmas áramlás ugyanolyan hatalmas maradt a 20. században, mint Marx idejében volt, ha ugyan nem lett erősebb. A természeti törvények éppen, mert a világ egységes egész, bár más módon, de éppúgy érvényesülnek a társadalomban, mint a természettudományok által művelt területeken. A természettudományok újabb kutatási módszereinek a társadalomtudományokban való felhasználhatósága ezzel az egységgel és a mindkét területen ható közös, de nem azonos törvényszerűségekkel magyarázható. Napjainkban tanúi vagyunk annak, hogy a társadalomtudományok mind nagyobb mértékben veszik át a természettudományokban használatos új eszközöket (kibernetika, modellalkotás, gráfelmélet, játékelmélet stb.). Marx és Lenin elméleti megállapításainak igazságát többek között ez a tény is igazolja. A történelmi materializmusnak sikerült a társadalom fejlődésében az ismétlődéseket, a szabályszerűségeket a társadalmi-gazdasági alakulat fogalmában általánosítani, és ez is tudományosságának bizonyossága — hívja fel a figyelmet Lenin. A történelmi materializmus tudományosságát az is bizonyítja, hogy kettős jellegű: egyképpen vizsgálja az egyes társadalmi alakulatok fő törvényszerűségeit és az egyes társadalmi alakulatokban előforduló specifikus jelenségeket, valamint azt, hogyan jut e jelenségekben érvényre a fő törvényszerűség. Majd a jelenségek, a rész vizsgálatából a lényeg, az egész valóság megragadásához, megismeréséhez közelítő általánosításokat végez, és iparkodik megállapítani a tár-

sadalmi fejlődés legáltalánosabb törvényszerűségeit. Lenin a társadalomtudományokban végzett elemző munkában is a természettudományi kutatásokban alkalmazott megismerési módszert követeli meg mind a szigorú tudományosság érdekében, mind pedig a természeti és a társadalmi folyamatok egységének elvi álláspontjából kifolyólag. A társadalomtudományi kutatásokra vonatkozóan írta egyik művében: „A tények, ha egészükben, összefüggésükben nézzük azokat, nemcsak »makacs«, de kétségtelenül bizonyító erejű dolgok is. A tények, ha kiragadjuk őket az egészből, összefüggésükből, ha töredékesek és önkényesek, nem tekinthetők többnek, mint pusztá játéknak, vagy még annál is rosszabbnak... Az ebből adódó következtetés világos: kísérletet kell tennünk arra, hogy pontos és vitathatatlan tényekből olyan alapot teremtsünk, amelyre támaszkodni lehet. Ahhoz, hogy ez tényleg alapul szolgálhasson, nem egyes tényekből, hanem a vizsgált kérdésre vonatkozó tények összességéből kell kiindulni, egyetlen kivétel nélkül, mert másképp elkerülhetetlenül felmerül az a gyanú, mégpedig teljes joggal, hogy a tényeket önkényesen választották ki, hogy a maguk egészében vett történelmi jelenségek objektív összefüggése és kölcsönös függősége helyett »szubjektív« kotyvalékot tálalnak elénk.”

Lenin a tudományt és a szigorú tudományos kutatást nem tekintette csak a tudományért magáért valónak. Forradalmár politikus volt. A dolgozó emberek iránt érzett szeretete, a kizsákmányolás, a zsarnokság gyűlölete tette forradalmárrá. Tudományos munkásságát a dolgozó emberiség minden tekintetben való felszabadításáért vívott küzdelem sikere érdekében végezte. Forradalmár voltából következett, hogy nem ismert el olyan helyzetet, amelyből ne lenne kivezető út. Az 1920-as évek elejének gazdasági válsága idején például szembeszállt mindazokkal a polgári közgazdászokkal, akik e válságban múltó zavart láttak, de mindazokkal az ultrabaloldaliakkal is, akik szerint a válságból nincs kivezető út a burzsoázia számára. Megállapította, hogy a marxista társadalomtudománynak csak azt van módjában megállapítani, hogy a tőkés termelési rend súlyos, bizonyos konkrét körülmények között végzetes válságba kerül. Azt a kérdést azonban, van-e kivezető út a válságból, csak az osztályharc, az osztályok gyakorlata döntheti el. A forradalmi pártok politikai gyakorlatának kell gyakorlati tettek által „bebizonyítania”, hogy valóban nincs kivezető út a tőkés számára. Lenin ebben és még említendő más esetekben is a valóság konkrét tényeire alkalmazta a dialektikus materializmus álláspontját a cselekvő embernek a tudatunktól független külvilághoz és saját társadalmi gyakorlatához való viszonyáról.

Lenin sohasem tekintette magát tévedhetetlennek. Azt az embert tartotta okosnak, aki nem követ el lényeges hibákat, és érti gyors, könnyed kijavításuk módját. A hibákból, a tévedésekből okulva kell kidolgozni a jövő felé vezető út lépéseit. Mindig azt vallotta, hogy a materialista dialektika a jövőre nézve csak annyi „előrejelzést” tartalmaz, amennyi az adott társadalmi valóságból tudományosan következik. A materialista dialektika alapján eljáró ember tehát nem foglalkozik a távoli jövő konkrét megkonstruálásával, de az afelé vezető út megmutatásával igen. Lenin réalpolitikus volt, és nem ábrándkergető fantaszta, utópista.

Elvi álláspontjából önként következett, hogy a tényekben kívánta felfedezni társadalmi alapjukat. A társadalomról szerzett tudás nála mindig az éppen akkor szükséges cselekvésre irányult. Gyakorlata mindig az egzakt tudományos elemzés útján nyert, tehát igaz ismeretek összegezésének és rendszerezésének következménye volt. A valóságból tanult, mert életvitelében a cselekvésé, a gyakorlaté volt az abszolút elsőség. Gyakran írt arról, hogy a gyakorlat mindent átfogó uralma csak akkor valósulhat meg, ha mindent átfogó megismerésre irányuló elmélet az alapja. Tisztában volt azzal, hogy a társadalmi folyamatok éppúgy csak megközelítően ismerhetők meg, mint a természetiek. A materialista dialektika alapján álló, cselekvő embernek a valóság még elmélyültebb tanulmányozására kell törekednie, hiszen a valóság filozófiailag mindig mélyebb és így igazabb, mint az ember legmélyebb gondolatai. Ez a felismerés azért is serkentsen a valóság még elmélyültebb tanulmányozására, hogy határozottabban, nagyobb önbizalommal cselekedhessünk. A társadalmi folyamatok megismerése csak akkor értékes, hatékony, ha minden

megismerés a cselekvés hajtóerejévé válik, és ha minden cselekvés tapasztalata tudatossá válván gazdagítja a megismerést és határozottabbá teszi azt — állapította meg Lenin, és hozzátette: a gyakorlati cselekvés alapjául szolgáló elméleti általánosítást mindig a konkrét helyzet konkrét elemzésének kell megelőznie.

Nála a tudományos, a valódi elméleti munka csúcspontja, értelme, célja és rendeltetése az, hogy átmenjen a világ forradalmi megváltoztatását szolgáló gyakorlatba.

Ebből a kiindulópontból következik, hogy Lenin, a Marx törte csapáson haladva tovább, valamennyi hazájabeli és nemzetközi jelenségre mindig a forradalom időszereisége szempontjából tekintett. A forradalom időszereisége nála abban is jelentkezett, hogy felhívta a figyelmet arra: a társadalom erjedésének, régi gerendázata összeomlásának objektív hatása nem csak a proletariátusra szorítkozik, hanem a társadalom valamennyi osztályára. És minél mélyebbre hatol, minél több réteget hat át az erjedés, a bomlás, annál jobbak a forradalom kilátásai, mert annál több különböző alapmozgalom útja kereszteződik a forradalomban, annál összetettebbé, változatosabbá lesz a burzsoázia és a proletariátus közötti alapvető erőviszony.

Sem Marx, sem Lenin nem úgy képzelte el a forradalom végcéljának időszereiségét, mintha azok bármely tetszés szerinti pillanatban megvalósíthatók lennének. Mindketten azt hirdették, hogy az egyes tetteknek a központi kérdéshez, a forradalomhoz való viszonya dönti el a konkrét cselekvés forradalmi vagy ellenforradalmi mivoltát. Megkövetelték, hogy a marxisták minden napi kérdést a társadalmi és a történelmi fejlődés teljességének, valamennyi konkrét összefüggésnek és a munkásosztály, valamint a többi dolgozó felszabadításának a szemszögéből elemezzenek, és tetteiket az elemzés eredményeihez igazítsák.

Lenin egyéniségének rendkívülisége többek között abban is kitűnt, és ez is megkülönböztette a hétköznapi tudóstól vagy politikustól, hogy a társadalmi történésnek nem csupán közvetlenül adott, egymástól elválasztott mozzanatait tudta megérteni és megkülönböztetni, hanem egységben, a rész és az egész összefüggésében látta az egész társadalmi folyamatot. Az egész korszak alapkérdéseit tárgyalva észrevette a polgári társadalom jelenségei mögött valóságos alakjukban a proletárforradalom: tendenciáinak működését, a proletárforradalomét, amelyet immár az tett időszerevé, hogy a burzsoázia megszünt forradalmi osztály lenni.

Az I. világháború idején például az akkor adott, konkrét helyzet pontos, sokoldalú elemzésének gyümölcseként fogalmazta meg a forradalmi helyzet objektív feltételeiről szóló — közismert — általános érvényű tetteit, és azt, hogy milyen szubjektív feltételek mellett válhat a forradalmi helyzetből forradalom. Már 1915-ben nem győzte hangsúlyozni: senki sem tudhatja, meddig tart a forradalmi helyzet, és mennyire fog kiéleződni. Ezt csak a forradalmi hangulat fejlődése és a proletariátus akcióiból szerzett tapasztalatok dönthetik el. „A szocialisták — írta — soha és semmikor sem kezeskedhetnek azért, hogy éppen az adott (és nem a következő) háborúból, éppen a mai (és nem a holnapi) forradalmi helyzetből születik meg a forradalom. A forradalmárok feladata csak az lehet, hogy ismertessék a forradalmi helyzetet, felébresszék a proletariátus forradalmi öntudatát, a forradalmi helyzetnek megfelelő szervezetek megteremtéséhez segítsék a munkásosztályt, és így készítsék elő a forradalomban rá váró feladatokra, hogy készen álljon megfelelő tettek, amikor kitör a forradalom.” A leghatározottabban elutasított minden kalandorságot: „forradalmat nem lehet csinálni... a forradalmak az objektíve (a pártok és osztályok akaratától függetlenül) megérett válságokból és történelmi fordulatokból fejlődnek ki”, majd hozzátette, hogy a tömegeket szervezettséggel kell előkészíteni a központosított államok erős, terrorista, katonai szervezete ellen vívandó nehéz és hosszan tartó küzdelemre — az adott belső és nemzetközi osztály-erőviszonyoktól függően — vértelen, de éles, könyörtelen osztályharcra vagy fegyveres küzdelemre a forradalom győzelméért.

„A dialektika megköveteli — írta ugyanekkor —, hogy az adott társadalmi jelenséget sokoldalúan és fejlődésében vizsgáljuk, és hogy azt, ami külső, látszólagos,

az alapvető hajtóerőkre, a termelőerők fejlődésére, és az osztályharcra vezessük vissza.” Ezt a tudományos szempontból kifogástalan módszert alkalmazta az októberi forradalom kitérése idején és győzelme után kialakult helyzet elemzésére és a gyakorlati teendők körvonalazására is. Pontosán, részletesen felsorolta a forradalom objektív és szubjektív feltételei mellett mindazokat a véletlenszerű belső és nemzetközi jelenségeket, amelyek kedvezően hatottak a forradalom győzelmére. Az oroszországi és a nyugat-európai fejlődés finom elemzése után vont le azt a következtetést, hogy elsősorban a fejlődésben észlelhető különbségek tették könnyűvé Oroszországban a hatalom megragadását, amit a véletlenszerű mozzanatok még csak elősegítettek, de annál nehezebb lesz ebben az elmaradott országban a forradalom folytatása, az építőmunka. Nyugaton viszont fordított a helyzet. Ott nagyon nehéz lesz elkezdni a szocialista forradalmat, de éppen a nyugati országok fejlettsége következtében könnyebb lesz folytatni. Leninnek mind végkövetkeztése, mind konkrét helyzetelemzése napjaink nyugat-európai uralkodó osztályainak, munkásosztályának és munkásmozgalmának helyzetét és a szocialista forradalom ottani eshetőségeit tekintve ma is teljes egészében helytálló.

Máig megőrizte módszertani jelentőségét a lenini osztálymeghatározás. Igaz, hogy a szocialista társadalom szerkezetének vizsgálata során már nem kell és nem lehet használni a definíciónak a kizsákmányolásra utaló elemét, mert ez nem vonatkozik a szocialista társadalom osztályaira, hiszen a meglévő osztálykülönbségek nem antagonisztikusak. Átmeneti korszakunkban a régi osztálykülönbségek egy része már végérvényesen eltűnt, másik része egyelőre még megmaradt. E sajátos fejlődési szakasz megértéséhez a marxi—lenini osztályfogalom ad elméleti támaszt. E fogalom segítségével le tudjuk mérni, mi tűnt el végleg a régi osztálykülönbségekből, és mi az, ami átmenetileg még megmaradt. A szocialista társadalom osztályszerkezetének változásait ma is csak úgy értelmezhetjük helyesen, ha — Lenin meghatározása alapján — az anyagi gazdasági viszonyokat, ezen belül is a tulajdonviszonyokat vesszük alapul. A tulajdonviszonyok forradalmi átalakulása (földreform, államosítás, szövetkezeti mozgalom) változtatta meg az osztályviszonyokat. A még meglévő osztálykülönbségek gyökereit is a jelenlegi szocialista tulajdonviszonyok sajátosságaiban kell keresni. Lenin szellemében járunk el, ha a jelenlegi osztályviszonyok elemzése során felhasználjuk osztálydefiníciójából azt, ami elméletileg és módszertanilag maradó, ugyanakkor rámutatunk osztályviszonyaink sajátos vonásaira, és figyelembe vesszük, hogy a szocialista társadalom osztályai minőségileg más jellegűek, mint a kizsákmányoló társadalmi rendek osztályai.

A szocialista világrendszer létrejötte folytán a kapitalista világrendszerben mélyreható változások következtek be. Mégis a tőkés rend alapjában véve az maradt, ami volt. Lényege, történelmi szerepe a 20. sz. elejeihez képest nem változott. Így azután azok a társadalmi folyamatok, amelyeknek elemzését Marx és Engels már a 19. században kezdték, és amelyeknek analizését Lenin — kora viszonyaival egyenértékűen — folytatta, máig sem zárultak le.

A dogmatizmus, a személyi kultusz és következményei, a szocialista országok gazdaságának régebbi és újabb eredetű nehézségei, amelyek részben az imperializmus által ránk kényszerített és roppant összegeket emésztő fegyverkezési versenyből, részben a szocialista gazdasági módszerek, eszközök és a szocialista közgazdasági elmélet fejletlenségéből erednek, nehezítik a szocialista tulajdonviszonyokban, a szocialista nemzetközi munkamegosztásban rejlő lehetőségek teljes kiaknázását, lassítják azoknak a tudományos feltételeknek a megérését, amelyek szükségesek volnának a gazdaságpolitika, a tervezés és a népgazdaság-irányítás optimalizálásához. Ezt az állítást nem gyengíti az a közismert tény sem, hogy az utóbbi években a népgazdasági tervezés, a gazdaságpolitika optimalizálásához szükséges tudományos feltételek érlelődési folyamata meggyorsult. Mindezekon túl a szocialista világrendszerben és a nemzetközi kommunista mozgalmon belüli ellentmondások, a vezető tőkés országokban kibontakozott tudományos-technikai forradalom, az ott élő lakosság megélhetési viszonyainak javulása, a szocialista forradalom késése a legfejlettebb tőkés országokban, a neokolonialista politika, az imperialista agresszió

üldöleges sikerei is kedveztek a tőkés országokban folyó propagandának. E hírverés szerint a szocialista világrendszer átmeneti jellegű, és a szocialista államok részben önként, részben fokozatos nyomás, illetve erőszakos beavatkozás hatására vissza fognak térni a tőkés rendbe. A szocializmus már csak amiatt is utópia — hirdetik —, mert a tőkés országok proletariátusa többé már nem forradalmi osztály. A szocialista világgörredalom kiteljesedése helyett a szocialista világrendszer szétesőben van, és emiatt mind jobban elerőtlenedik a nemzetközi kommunista mozgalom. Lenin tehát utópiát kergetett, amikor szocialista világgörredalomról, a szocializmus és a kommunizmus világméretű győzelméről álmodott.

És nincs miért tagadni, hogy számosan akadtak és akadnak ma is a marxizmus—leninizmus egykor szilárdnak tűnő hívei között külföldön és hazánkban egyaránt olyanok, akiket az említett tények és a propaganda megingatott. Elhitték és elhiszik a polgári filozófusoknak, ideológusoknak, politológusoknak, hogy Marx, Engels és Lenin nézetei, amelyek a 19. sz. végén és a 20. sz. elején még híven tükrözték koruk valóságát, ma már elavultak. Ma gyökeresen más, új viszonyok között a régi elméletekhez való ragaszkodás — dogmatizmus. A régi tanok felhasználására irányuló kísérlet merő anakronizmus. Hasonló ahhoz, mintha a természettudós ötven vagy száz évvel ezelőtti természettudományi elmélet segítségével próbálná megoldani tudományának mai kérdéseit. A szocialista államok nehézségei ilyen dogmatikus kötődésből fakadnak — hangzik ez az érvelés.

Csakhogy Lenin sohasem állította, hogy a szocialista világgörredalom egyetlen nagy, megszakítások, visszaesések nélküli diadalmenet lesz, amely egy csapásra végezhet a kapitalizmussal. Éppen Lenin figyelmeztetett arra az Összoroszárszági Központi Végrehajtó Bizottság bolsevik és eszer frakciójának 1918. február 23-i együttes ülésén, hogy számítani kell az imperialisták erejére, összefogására, győzelmekre, a forradalom erőinek vereségére egyes országokban, fel kell készülni a rendezett visszavonulásra a túlerő elől, és ezzel egyidejűleg arra, hogy egyes országokban nem jön létre az objektíve esedékes szocialista forradalom, és emiatt később valósul meg a világgörredalom is. Lenin arra is felhívta a figyelmet, hogy a szocialista forradalom másképp megy majd végbe, mint a szocialisták eddig gondolták. A kapitalizmus egyenlőtlen fejlődése következtében egyes államokban meggyorsul a kapitalizmus növekedése, másutt lassabban halad előre. Ez lehetővé teszi egy vagy több országban a szocializmus győzelmét, de e győzelmeket a többi országokban esetleg csak sokkal később követik majd hasonlóak, esetleg éppen a legfejlettebbekben. Ebből következően Lenin a materialista dialektika híveit nem a tudományosságtól való eltávolodásra és romantikus „forradalomcsinálási” illúziók ápolására, hanem a tények minél teljesebb, minél pontosabb számbavételére, a történelmi folyamatoknak és tapasztalatoknak a legkorszerűbb tudományos eszközökkel végzett még tudományosabb elemzésére szólította fel. Rámutatott arra is, hogy a dialektikus és történelmi materializmus elmélete, minthogy a folyton mozgó, változó valóság megismerésének eszköze és egyben tükrözője is, a tudományok eredményeinek számbavétele és felhasználása, az osztályharc tapasztalatainak elemzése révén állandóan fejlődő, gazdagodó, változó elmélet, és éppen azért alkalmas arra, hogy segítségével átfogó, sokoldalú, tudományos választ lehessen adni korunk égető kérdéseire. Leninnek ezek és más, a lényegyet érintő megállapításai maradandó értékűek. A lenini osztályfogalom mai alkalmazhatóságáról elmondottak egyetlen kiragadott példa segítségével próbálták csupán utalásszerűen jelezni azt a sok esettel igazolható tény, hogy Lenin nézetei részben változtatás nélkül érvényesek, részben úgy, hogy a kérdések megközelítésének általa követett módszere adja meg azt az elméleti alapot, amelyből kiindulva mai problémáinkra is feleletet kaphatunk, ha az alapokat a társadalmi változások arányában továbbfejlesztjük. A válaszok, amelyeket mai kérdéseinkre keresünk, általában benne vannak Lenin műveiben, bár nem közvetlenül, nem kész recept formájában. Magunknak kell kidolgoznunk a válaszokat a Lenin mutatta módon, ha a mi viszonyainkon alapuló, azok összefüggéseit valóban feltáró társadalomtudományt, gazdaság- és társadalompolitikát akarunk művelni.